

GAZETECİLİK MESLEK AHLÂKINA YÖNELİK OLARAK ULUSLARARASI ALANDA ORTAYA ÇIKAN YENİ GELİŞMELER VE TÜRKİYE'DEKİ DURUM

Ar. Gr. Dr. Semra AKDEMİR*

GİRİŞ

Gazetecilik, hemen hemen her toplumda, özel gereksinmelerine yanıt vermeyi hedefleyen belirli ahlâki ilkeler tarafından yönlendirilir. Biraraya geldiklerinde mesleki bir ahlâk bütünü oluşturan bu tür ilkeler, gazeteciliğin kendine özgü haklarını, görevlerini, mesleki davranış kalıplarını, meslek idealini ve bu idealin toplumla ilişkisini tanımlayan ve denetleyen bir dizi kural geliştirmek üzere ortaya çıkmışlardır. Bunlar ulusal anayasalarda, yasalarda, günlük pratiğin yasal olmayan kurallarında, mesleki uygulamanın ortaya çıkardığı kavramlarda ve yazılı meslek ahlâk yasalarında varlık kazanırlar.

Yazılı meslek ahlâk yasaları ahlâki ilkeler yoluyla profesyonel gazetecinin çevresiyle olan ilişkilerini düzenler. Gazetecilik mesleği içinde yer alan bazı uygulamacılar, bu tür yasaların potansiyel olarak önemli araçlar olduklarını, çünkü mesleki performans ve toplumsal sorumluluk standartlarını tanımlayacak olan bir dizi ahlâki ilkenin gazetecinin profesyonelleşmesinde hayati bir önem taşıdığını savun-

(*) İletişim Bilimleri Fakültesi, Basım ve Yayıncılık Bölümü

maktadırlar. Buna karşılık bazıları da mesleki yasalarda yer alan birçok ahlâk ilkesinin, içinde yer aldıkları gerçek durumları yeterince kapsayamadıklarına, dolayısıyla da eksik ve güdük kaldıklarına dikkat çekmektedirler.

Bu ikinci görüş, günümüzde manipülatif ve teknoloji-yönelimli iletişimden daha fazla etkileşime, insani diyaloga ve fikir alışverişine dayalı bir iletişime geçiş gereğine dikkat çeken kapsamlı bir yaklaşımın da temelini oluşturmaktadır. Bu yaklaşıma göre, böylesi bir geçişin gerçekleştirilebilmesi için kültür-bağlamlı değil evrensel olan, insanların sahip oldukları onur ve taşıdıkları potansiyel için mücadele veren ve topyekün bir yıkıma neden olabilecek bir savaşı önleyen bir dizi ahlâki ilke oluşturmaya ve geliştirmeye yönelmek gerekir. Halihazırdaki dar kapsamlı mesleki ahlâk yasaları bu tür bir anlayışı oluşturmak için uygun ve yeterli değildir. Bu yasalar teknolojinin belirleyici olarak ele alındığı iletişim anlayışına karşı çıkmayıp, merkezi yönetim sistemine kolayca teslim olurlar ve ulus-devlet ile diğer aktörlerin etkinliklerine aşırı bir güven gösterirler (1).

Oysa ki günümüzde, kitle iletişim araçlarının gelişmesine paralel olarak gittikçe ufalan dünyamızda iletişimin ahlâksal boyutu ulusal belirleyicilikleri aşan bir uluslararası yorumlamaya konu teşkil etmeyi çoktan hak etmiştir. Nitekim uzun zaman kişilerarası, yerel ve ulusal düzeylerde gerçekleşebilen iletişim ulusal sınırları aşarak diğer ülkeleri de kapsamına aldıkça, insanlar da yeni ve farklı kültürel kalıplara ilişkin anlayış geliştirme olanağına kavuşabilmektedirler. İletişim, aynı zamanda, uluslararası siyasal ve ekonomik davranış biçimlerinin içinde olduğu global nitelikli bir sembolik çevre de oluşturmaktadır. Medya içeriğinin kültürel sınırlar arasında olağanüstü bir hareketlilik kazandığı böylesi bir ortamda tüm ulusları kapsayacak uluslararası bir gazetecilik meslek aklakı oluşturma düşüncesi ise bir an önce ele alınması gereken bir zorunluluk olarak son yıllarda gittikçe önem kazanmaya başlamıştır (2).

Nitekim, yüzyılın başlarından itibaren yavaş yavaş belirginleşmeye başlayan ulusal nitelikli benzerleriyle paralel bir gelişme gös-

(1) Hamid Mowlana, "Communication, World Order and the Human Potential: Toward an Ethical Framework", Andrew Arno ve Wimal Dissanayake (der.), **The News Media in National and International Conflict**, (Boulder: Westview Press, 1984), s. 32.

(2) a.g.e., s. 33.

teren uluslararası gazetecilik ahlak yasaları, özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra büyük bir ivme kazanmıştır. Savaş sonrasını izleyen 1950'li yıllarda yalnızca gelişmiş ülkelere özgü bir olgu niteliğinde iken, 1960'lı yıllarla birlikte gelişmekte olan ülkeleri de kapsamına alan bu tür yasalar, 1970'li yıllarda başlatılan "Yeni Uluslararası Enformasyon ve İletişim Düzeni" tartışmalarının ortaya koyduğu radikal arayışların da önemli bir yönünü teşkil etmişlerdir. 1980'li yıllardan günümüze dek uzanan dönemde ise, sözkonusu radikal kimliğini korumasını bilen gazetecilik mesleği, uluslararası düzeyde ortak rızaya dayalı bir mesleki ahlak yasası oluşturma gayretleri içinde evrensel özünü belki de en iyi bir biçimde ortaya koyma şansını ele geçirmiştir. Bu nedenle, günümüzde gerek ekonomik, gerek siyasal ve gerekse kültürel açıdan çözülmekte olan bloklaşma eğilimini destekler nitelikte olmak üzere artık büyük ölçüde liberalleşme esasına dayandırılan enformasyon sürecinin sınırları belirsizleştirerek ulusal egemenliği zayıflattığı bir ortamda sözkonusu evrensel öz, birkez daha ayrıntılı olarak ele alınmayı gerekli kılmaktadır (3).

1980'li yıllarda ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda oluşturduğu yenilikçi yaklaşım ve politikalarla uluslararası sistemle bütünleşme yolunda belirgin adımlar atan Türkiye, iletişim alanında da sözkonusu uluslararasılaşma sürecine yönelik dolaysız gözlemlerde bulunabileceğimiz bir referans çerçevesi oluşmaktadır. Özellikle radyo televizyon yayıncılığı alanında yıllarca süren devlet tekelinin yıkılarak yerine özel kanalların açılması, kitle iletişim sürecinin düzenlenmesine yönelik normatif nitelikli bir dizi tartışmanın da güncellenmesine yol açmıştır (4). Basın alanında ise giderek artan bir popülerleşme eğilimi, bu tür tartışmaların önemini arttırmaktadır.

(3) Bu hususla ilgili ayrıntılı yaklaşımlar için bkz.: Mustapha Masmoudi, "The New World Information Order" George Gerbner ve Marsha Siefert (der.) **World Communications**, (New York: Longman, 1984); Hamid Mowlana, **Global Information and World Communication**, (New York: Longman, 1986); Kaarle Nordenstreng, "Professionalism in Transition: Journalistic Ethics", Ullamaija Kivikuru ve Tapio Varis (der.), **Approaches to International Communication: Textbook for Journalism Communication**, (Helsinki: Finnish National Commission for Unesco, 1986).

(4) Örneğin bu konuda bkz.: Korkmaz Alemdar, "Yeni bir Radyo Televizyon Düzeni", **İletişim Dünyası**, Sayı: 7, (Ocak-Şubat 1992), ss. 1-2; Bülent Berkman "Herşeye Rağmen Özel Televizyon", **Milliyet Sanat**, Sayı: 257, (1 Şubat 1991) ss. 2-4; Veysel Batmaz, "Özel Televizyona Hukuksal Çerçeve Hazırlanırken", **Monitör**, Sayı: 122, (23 Mart 1992) ss. 12-13.

Bu çalışmada bir karşılaştırma yapma olanağı sağlamak üzere önce 1980 öncesi dönemde ortaya çıkan gelişmeler ele alınacak ve bu gelişmelerin ışığı altında uluslararası gazetecilik meslek ahlâkının tarihsel gelişme süreci ile bu süreç içinde oluşan ilkeler kısaca özetlenecektir. Daha sonra 1980 döneminde ortaya çıkan yeni gelişmeler kurumsal, düşünsel ve ilkesel boyutlarıyla incelenecektir. En son olarak ise, uluslararası gazetecilik meslek ahlâk ilkelerini belirli bir çerçeve içine oturtmak amacıyla bunların benimsenme düzeyleri ilkin gelişmiş, sosyalist ve gelişmekte olan ülkeler, daha sonra da Türkiye açısından ele alınacaktır.

A. 1980 Öncesi Dönemde Ortaya Çıkan Mesleki Gelişmelerin Oluşturduğu Genel Çerçeve

1. Tarihsel Gelişim Süreci

Gazetecilerin bazı hak ve görevlerinin dile getirilmesine ve buna bağlı olarak mesleki konumlarının güçlendirilmesine yönelik çabalarda bulunma, yeni ortaya çıkmış bir durum değildir. Aslına bakılırsa, sözkonusu çabalar gazetecilik alanında varlık gösteren mesleki ve sendikal örgütlerin tarihi kadar eskidir. Nitekim ilk ulusal gazetecilik örgütleri 1880'lerde kurulmuş olup, "basın çalışanları"nın oluşturduğu ilk uluslararası kongre de 1894'de toplanmıştır (5). Bu bağlamda, önemli sayılabilecek birinci ana dönem, **Uluslararası İş Bürosu** ve **Milletler Cemiyeti**'nin ilk uluslararası gazetecilik örgütüne kaynaklık ettikleri 1920'lerin ortalarından 1930'ların ortalarına kadar geçen dönem kapsar (6). Gazetecilere yönelik özel mesleki kartlar ve uluslararası şeref divanı gibi sorunlar ilk kez bu dönemde ele alınmışlardır.

Bu çabalar yaklaşan savaş nedeniyle felce uğramışsa da, II. Dünya Savaşı sırasında gazetecilerin başlattıkları yeni bir girişim, şimdiki **Uluslararası Gazeteciler Örgütü**'nün (IOJ) 1946 yılında oluşturulmasıyla sonuçlanmıştır (7). Savaş sonrasında hemen ardından gelen dönem, sendikacılığın olduğu kadar, Doğu ve Batı blokuna mensup gaze-

(5) Ayrıntılı bilgi için bkz.: Jiri Kubka ve Kaarle Nordenstreng, **Useful Recollections: Excursion into the History of the International Movement of Journalists-I**, (Prague: IOJ, 1986), ss. 41-49.

(6) a.g.e., ss. 52-61.

(7) Bkz.: Kaarle Nordensterng ve Jiri Kubka, **Useful Recollections: Excursion into the History of the International Movement of Journalists-II**, (Prague: IOJ, 1988), ss. 9-28, 101-120.

teciler arasında geniş tabanlı bir uzlaşmanın da ortaya çıktığı ikinci bir ana dönem olarak nitelenebilir. Bu dönemin en tipik tezahürü bahar 1948'de Cenevre'de ECOSOC'un desteklediği **Haberleşme Özgürlüğü Hakkında Birleşmiş Milletler Konferansı**'nda IOJ'a üst düzeyde bir statünün tanınmasıdır.

Ancak Soğuk Savaş nedeniyle, kendi içinde tutarlı ve ilerisi için umut vaat eden bir takım kararlar somut uygulamalara dönüşemedi; çünkü uluslararası gazetecilik hareketi de o sıralar dünya genelinin içinde bulunduğu bölünmüşlükle eşdeğer bir görünüm sergilemekteydi. Nitekim, 1948-1949 yılları arasında onbir ülke IOJ'dan ayrılarak **Uluslararası Gazeteciler Federasyonu**'nu (IFJ) kurdular (8). Ancak, 1950'lerin ortalarından itibaren, mesleki çıkarları geniş bir uluslararası platformda korumak üzere **Dünya Gazeteciler Toplantıları** (Helsinki 1956, Baden 1960, Mediterranean 1961) adıyla bilinen bir dizi etkinlik ortaya çıktı. Bu etkinliklerle birlikte Afrika'da, Arap Dünyasında ve Latin Amerika'da bazı bölgesel örgütlenmeler görülmeye başlandı. Sözkonusu gelişmeler, siyasal ve bölgesel anlamda önemliydiler ancak gazetecilerin statülerini ya da hak ve görevlerini global açıdan geliştirmeye yönelik olarak fazla bir üretkenlik sergileyemediler. Bunun yanısıra, Soğuk Savaşın 1960'ların sonundan itibaren bu bölgelerde BM ve UNESCO'nun etkinliklerini önemli ölçüde sekteye uğrattığını da belirtmek gerekir (9).

Gazetecilik mesleği alanına yönelik uluslararası gelişmeler açısından önem taşıyan üçüncü ana dönem ise, 1970'lerin başlarından itibaren belirginlik kazanır. Doğu-Batı arasında **détente** sürecinin oluşması ve Bağlantısızlar Hareketi'nin ortaya çıkması ile mesleki açıdan gerçek bir uluslararası işbirliğinin gerek duyduğu yeni bir tarihsel momente ulaşılmıştır. Bu ortamda radikal bir arayış olarak biçim kazanan "Yeni Uluslararası Enformasyon ve İletişim Düzeni" tartışması da sözkonusu tarihsel döneme ayrı bir önem kazandırmaktadır. Bu bağlamda, enformasyon dolaşımında karşılaşılan mevcut eşitsizlik ve adaletsizliklerin ortadan kaldırılmasının sosyo-politik bilinci uyaran, karar alma süreçlerine katılımı kolaylaştıran, alternatif toplumsal düzenlemeler öneren ve kültürel çeşitliliği ifade eden "farklı türden bir enformasyon"a gerek duyduğu sıklıkla ileri sürülen görüşlerden birini oluşturmuş; bu görüş de gazetecilerin uluslararası

(8) a.g.e., ss. 31-55.

(9) a.g.e., ss. 59-92.

sorumluluğunu düzenlemeye yönelik dolaylı bir atıf niteliği kazanmıştır.

1970'li yıllarda bu ana eğilim paralelinde ortaya çıkan gelişmelerden biri, IFJ ve IOJ'nun ortak katılımıyla gerçekleşen ve gazetecilerin haklarını dile getiren 1971 **Münih Bildirgesi**'dir. Daha sonra 1973'de Paris'te, UNESCO bünyesinde gerçekleştirilen ortak çalışma sonucunda **Gazeteciler ve Kitle İletişim Araçları İçin Ahlâksal İlkeler** başlıklı bir protokol oluşturulmuştur. Mayıs 1977'de UNESCO'nun Sosyal Bilimler Dairesi Felsefe bölümü **İletişim Ahlâkına Katkıda bulunulmasına Yönelik Uzmanlar Toplantısı**'nı düzenlemiştir. Bir başka UNESCO toplantısı, Nisan 1977'de Floransa'da Kamu Haberleşme Dairesi ile İtalyan yetkililerinin birlikte düzenledikleri **Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Arasında Özgür ve Dengeli Haber Akışı Üzerine Uluslararası Konferans** olmuştur. 1978 yılında UNESCO sekreterliği **Yeni bir Uluslararası İletişim Düzeninde Özgür ve Dengeli Haber Akışı Üzerine Danışmanlar Toplantısı**'nı düzenlemiştir. 1978'de ortaya çıkan en önemli etkinliklerden biri de, birçok ulusal, bölgesel ve uluslararası gazetecilik meslek örgütü tarafından benimsenen ve hükümetlerarası bir kuruluş tarafından hazırlandığı için uluslararası siyasetin temel bir belgesi haline gelen **UNESCO Kitle İletişim Bildirgesi**'nin ortaya çıkmasıdır. Öte yandan aynı yıl, **Arap Haberleşmesi Şeref Sözleşmesi** Kahire'de 2-3 Ağustos tarihleri arasında Arap Haberleşme Bakanları Konseyi tarafından yeniden gözden geçirilmiş ve kabul edilmek üzere bir giriş olarak Arap zirvesine sunulmuştur. **Latin Amerika Gazeteciler Federasyonu (FELAP)** ise "Latin Amerikan Ahlâk Yasası"nı 7 Temmuz 1979'da Karakas'ta kabul etmiştir (10).

2. Geleneksel Gazetecilik Meslek Ahlâkı İlkeleri

Gazetecilik alanında iletişim ahlâk yasalarına dayalı meslek ahlâkı ilkeleri en azından son beş yıl öncesine kadar varolan temel ekonomik ve siyasal yönelimler açısından "kapitalist ülkeler", "sosyalist ülkeler" ve "bağlantısız ülkeler" itibarıyla üçlü bir farklılaşmaya konu teşkil etmiştir. Ancak gazetecilik mesleğinin haber verme, siyasal iktidarla toplum arasında aracılık yapma ve toplumsal yapının temellerinden birini oluşturma gibi birçok ana işlevi açısın-

(10) Sözkonusu belgelerin tam metni için bkz.: Kaarle Nordenstreng ve Hıfız Topuz (der.), **Journalist: Status, Rights and Responsibilities**, (Prague: International Organization of Journalists, 1989).

dan bütün dünyada benzer görevler yerine getirmesi nedeniyle bu ilkeler arasında sözkonusu farklılıkların yanısıra, bazı çarpıcı benzerlikler bulabilmek de mümkündür. Bu gibi benzerliklerin ise biraz önce ele aldığımız tarihsel gelişim sürecinin de gösterdiği üzere, ağırlıklı olarak Batılı görüş açısının birer yansıması oldukları rahatlıkla ileri sürülebilir.

Gazetecilik literatüründe bu anlamda gelenekselleşmiş gazetecilik meslek ahlâki ilkelerini ayrıntılı bir biçimde ele alan bazı çalışmalar yer almaktadır (11). Sözkonusu çalışmaları gözönünde tutarak yaptığımız bir sınıflandırma uyarınca üzerinde duracağımız birinci grup ilkeler, gazetecilerin meslek içi davranışlarını düzenlemeye yöneliktir. Gazetecilerin mesleki onurlarını koruma hususunda her zaman sorumluluk bilinciyle davranmaları, mesleklerini kişisel çıkarlar elde etme yönünde kullanmamaları, basın dünyası içinde varolan yükümlülüklerden doğan birliği her yerde gözetmeleri meslektaşlarından haksız yere çıkar sağlamaya çalışmamaları, vicdanlarının sesiyle çelişkili görevlerle karşılaşmalarında yalnız "vicdan hükmü"nü çağrıştıran görevleri kabul etmeleri bu bütün içinde ele alınabilir.

İkinci grup ilkeler, gazetecilerin haber kaynaklarıyla olan ilişkileri ilintilidir. Bu bağlamda, gazetecinin haber kaynaklarına özgürce ulaşabilme hakkından, mesleki çalışmalarında her zaman haber kaynaklarının gizliliğine saygı göstermesi gereğinden, özel hayatın gizliliğine zarar verebilecek açıklamalardan uzak durma sorumluluğundan ve yayınlardan kaynaklanan yanlış bilgilere karşı kişilere cevap ve düzeltme hakkının tanınması hususundan söz etmek mümkündür.

Üçüncü grup ilkeler haberin içeriğini düzenlemeye yöneliktir. Haberlerin titiz bir doğruluk ve dürüstlük anlayışı içinde yazılması ve yorumlanması, gerçeğin elde edilmesinde nesnel ve tarafsız bir yaklaşımın benimsenmesi, haber ve yorum arasında kesin bir ayırım yapılması, haber metinlerinin içeriğinin başlıklardaki açıklamalara uyması, gerçeğe uygun fotoğrafların yayınlanması ve yayınlarda aşırma, hareket, iftira, kötülleme ve temelsiz ithamlardan kaçınılması bu çerçevede ele alınabilir.

(11) Bu konuda bkz.: Lars Bruun, "Contemporary Codes-A Review", Lars Bruun (der.), a.g.e.; Clement Jones, **Mass Media Codes of Ethics and Councils**, (Paris: Unesco Reports and Papers on Mass Communication, Special Issue, 1980).

Dördüncü grup ilkeler, gazeteciliğin toplumsal boyutlarını kapsar. Burada farklı toplumsal ve siyasal sistemlere bağlı ülkelerde yer alan gazetecilik örgütlerinin kabul ettiği ahlâk yasaları arasındaki karşıtlıklar kendilerini açıkça belli eder ve ifade tarzları çoğunlukla ait olduğu ülkenin siyasal tercihini yansıtır. Ancak yine de, çok genel anlamda kitle iletişim araçlarının egemen toplumsal düzenin öngördüğü temel ilkeler doğrultusunda halkın bilinçlendirilmesine yönelik katkıda bulunmalarına, kamu yararına hizmet ilkesini gözetmelerine ve toplumsal düzenin korunması açısından yayınların içeriğine özen göstermelerine yönelik toplumsal sorumlulukları ile bir bütün olarak kitle iletişim kurumunun sahip olması gereken haberleşme özgürlüğüne toplumca saygı gösterilmesi gereği ortak bir ifade tarzı olarak varlık kazanmıştır.

Beşinci ve son grup ilkeler ise, gazetecilerin uluslararası sorumluluklarına yöneliktir. Bu grupta barışın ve uluslararası anlayışın gelişmesine katkı, savaş propagandası ile mücadele, uluslararası haberlerin yazımında ve verilmesinde ülkelerin özelliklerine saygı ve uluslararası cevap ve düzeltme hakkına saygı gibi bazı ilkeler yer alır.

B. 1980'li Yıllarda Ortaya Çıkan Yeni Gelişmeler

1. Kurumsal Gelişmeler

"Yeni Uluslararası Enformasyon ve İletişim Düzeni" tartışmalarının radikal yönelimini büyük ölçüde korumayı başaran 1980'li yıllar açısından gazetecilik meslek ahlâkı alanında ortaya çıkan gelişmelerin en çarpıcı yönü, mesleki ve hükümetlerarası kuruluşlar arasında ortaya çıkan işbirliği ruhu olmuştur. Bunun ilk ve en önemli örneği, 1980 yılında yayınlanan **MacBride Komisyon Raporunda** ortaya konmuştur. "Sonuçlar ve Öneriler" bölümünde MacBride Komisyonu, gazetecilik ahlâk yasalarının "hükümetlerin müdahalesi olmaksızın meslekten kişilerin katılımıyla oluşturulmaları koşuluyla" ulusal ve bazı durumlarda bölgesel düzeylerde varlık kazanmalarını arzu edilebilir bir gelişme olarak nitelendirmiştir (12).

Aynı yıl ortaya çıkan diğer bir etkinlik, 31-22 Ocak tarihleri arasında, UNESCO bünyesinde IFJ ve IOJ arasında imzalanan bir danışma protokolu çerçevesinde **Gazetecilerin Korunması** adlı bir belge

(12) International Commission for the Study of Communication Problems, **Many Voices, One World** (Paris: Unesco Press, 1980).

nin düzenlenmesidir. Yine UNESCO bünyesinde, bu kez 23 Kasım 1983 tarihinde uluslararası ve bölgesel nitelikli gazetecilik meslek kuruluşlarınca yapılan danışma toplantısı sonucunda **Gazetecilik Alanında Uluslararası Meslek Ahlâkı İlkeleri** adlı bir belge imzalanmıştır. Öte yandan, 1 Kasım 1984'de Viyana'da AĞIK ülkeleri gazetecilerince düzenlenen ikinci toplantı sonucunda Avusturya Gazeteciler Birliği, IFJ ve IOJ tarafından **Viyana Bildirisi** imzalanmıştır. 26-28 Aralık 1987'de de Manila'daki **Asyalı Gazeteciler Konfederasyonu**'nun (CAJ) yedinci genel kurulunda bir ahlâk yasası kabul edilmiştir (13).

Öte yandan yine UNESCO'nun gerçekleştirdiği etkinliklerden biri, uluslararası ve bölgesel gazetecilik kuruluşlarını bir danışma toplantısı gerçekleştirmeye davet etmek olmuştur. Nisan 1978'de yapılan toplantıya katılanların bu gibi danışma toplantılarını düzenli olarak gerçekleştirmeleri ve özellikle mesleki ahlâk ve dayanışma alanlarında nihai kararlar almaları kararlaştırılmıştır. Bu karar, **Danışma Kulübü** adıyla anılan yeni bir birimin ortaya çıkmasına da vesile olmuştur. Sözkonusu birim ise, 1980'de Mexico City'de, 1982'de Bağdat'ta, 1983'de Prag ve Paris'te, 1985'de Cenevre'de, 1986'da Brüksel ve Sofya'da, 1987'de Kahire ve Tempere'de ve 1988'de de Prag'da çeşitli toplantılar düzenlemiştir (14).

Bu bağlamda, Danışma Kulübünün gerçekleştirdiği en kapsamlı ortak çalışma, 1983 yılında son şeklini alan "**Gazetecilik Alanında Uluslararası Meslek Ahlâk İlkeleri**" adı altında oluşturulan belgedir. Sözkonusu belge, gazetecilik mesleğinin kendisini evrensel bir ahlâk bildirgesinde ifade ettiği ilk belge olma özelliğini taşımaktadır. Belgenin başlangıç noktasını, 1978 yılında Paris'te yapılan ve altını çizdiği hususlar arasında "gazetecilik mesleğinin temel ahlâksal ilkelerinin tanımlanması için olası ortak temelleri inceleme"nin de yer aldığı ilk danışma toplantısının tutanağı oluşturur. Paris'te anlaşmaya varılan bu hususla uyumlu olara FELAP, ikinci danışma toplantısını Nisan 1980'de Mexico City'de toplamıştır. Bu toplantıya FELAP'ın yanı sıra, IOJ, UCIP, FAJ ve CAJ da katılmıştır. Toplantıda mesleki ahlâkla ilgili gündem maddesi çerçevesinde ev sahibi kuruluşun önerdiği taslak belge ele alınmış ve bu temel üzerinde **Meksiko Bildirgesi** kabul edilmiş ve imzalanmıştır.

(13) Sözkonusu belgelerin özgün metinleri için bkz.: Nordenstreng ve Topuz (der.), a.g.e.

(14) Kaarle Nordenstreng, "Historical Highlights", Nordenstreng ve Topuz (der.), a.g.e., s. 249.

Kulübün bütün üyelerinin katıldığı Prag'daki dördüncü danışma toplantısında çalışma grubu tarafından hazırlanan taslak tartışılmış ve IFJ'den gelen ihtiraz kaydının ardından ulaşılan son durumun görüşülmesi dördüncü toplantının ikinci bölümüne ertelenmiştir. Kasım 1983'de Paris'te gerçekleşen ikinci bölüm toplantısında bu kez sonuç metni ele alınmış ve bu metin Prag'da tartışmaya açılan taslağa göre daha yumuşak bir biçime sokulmuştur. Giriş bölümü yeniden formüle edilmiş ve ilkelerle bağlantı kuran pasajda adı geçen ilgili kuruluşlar ilkeleri "kabul etmişlerdir" ibaresinin yerine ilkeler "hazırlanmıştır" ibaresi konulmuştur. Sonuçta belge, değiştirildiği şekliyle kabul edilmiştir. Bu belge hiçbir tarafça imzalanmamıştır ve kendisine tarafların kabullerine ilişkin özel göndermelerde bulunulmaksızın kulübün ortak adı verilmiştir. Yapısı itibariyle belgenin sabit bir yasa olmayıp bir ilham ürünü olduğu gözönünde bulundurulursa, bunun mantıklı bir yaklaşım olduğu kendiliğinden ortaya çıkar (15).

Belge, genel olarak, gazeteciliği topluma karşı bağlılık taşıyan bir meslek olarak tanımlamaktadır. Bu bağlılık, bir yandan insanların nesnel gerçekliğin doğru bir resmini elde etme hakkından, öte yandan da insanlığın evrensel değerlerinden kaynaklanır. Gerçeğin yapısına yönelik düşünsel gelenekler arasında belirgin farklılıklar bulunmasına rağmen, gerçeğe bağlılık, liberal gazetecilik anlayışı tarafından dile getirilenle aynı anlama gelmektedir. Uluslararası toplum tarafından oluşturulan evrensel değerlere bağlılık ise, tipik Batı geleneğinden ciddi olarak ayrılma anlamına gelir ve genel olarak sosyalist ve gelişmekte olan ülkelerdeki mesleki anlayışa yaklaşır (16).

2. Düşünsel Gelişmeler

1990'lı yılların ilk yarısını yaşadığımız şu günlerde gazetecilik mesleğinde ortaya çıkan bazı gelişmeler, yukarıda sözünü ettiğimiz ilkelerin yalnızca Danışma Kulübü üyelerinin kuramsal bir kurgulaması olmayıp, sözkonusu alanda kendiliğinden gelişen düşünsel bir yeniden yönelim olduğunu kanıtlamıştır. Gazetecilik meslek öğretileri yıllar süren durgunluktan sonra belirgin bir dönüşüme uğramışlardır. Bu ise hem Doğu, hem Batı, hem de gelişmekte olan ülkeler için geçerlidir.

(15) a.g.e., ss. 251-252.

(16) a.g.e., s. 254.

Sözkonusu olguyu yansıtan en iyi örneklerden biri, **Sovyet Gazetecileri Ahlak Yasası**'dır. Henüz bir taslak olma niteliği taşımak-taysa da bu belge, Avrupa'daki en büyük ulusal gazeteciler birliğinden kaynaklanan bir belge olarak Sovyet gazetecilik tarihinde türünün ilk örneğini oluşturmaktadır. Öte yandan yaklaşık 300.000 üye-
siyle birlikte Avrupa'nın ikinci büyük gazetecilik örgütü olan İngiltere ve İrlanda'daki **Ulusal Gazeteciler Birliği** (NUJ) ise, birkaç yıl önce yapısal değişikliklerde bulunurken yeni bir mesleki programı imzalamıştır. Mesleki ve ticari birlik çıkarlarını ilgilendiren alışlagelmiş hususların dışında Birliğin hedefleri arasında şu hususlar yer almaktadır: "bütün üyeleri arasında fırsat eşitliğini savunmak, geliştirmek ve endüstriyel ve mesleki açıdan ırk, renk, inanç, yaş, medeni durum ya da cinsiyet temelindeki ayrımcılığı ortadan kaldırmak", "barışı, toplumsal adaleti ve sivil özgürlükleri savunmak ve geliştirmek" (17).

Bu arada ABD'de, 1980'li yıllarda gazetecilik ve kitle iletişim ahlâkı literatüründe adeta bir patlama yaşanmıştır. Uygulama açısından gazetecilik öğretimi veren tüm bireyleri temsil eden **Gazetecilik ve Kitle İletişim Alanında Eğitim Derneği** (AEJMC), 1986 tarihli sözleşmesinde yer alan bir kararda şöyle demektedir: "Kitle iletişim araçları ahlâki, toplum açısından çok fazla önem taşıyan ve akademisyenler ile kitle iletişim alanında çalışanlar arasında giderek ilgi çekmekte olan bir konudur" (18). Aynı sözleşmedeki başka bir karar, gazetecilik ve kitle iletişim alanında çalışan öğretmenleri, okullarında Güney Afrika'ya ekonomik (ve diğer) yaptırımlar uygulamaya yönelik çabaları desteklemeye davet etmekte ve şöyle demektedir: "Bu tür çabaların bizim apartheid ve basında ifade özgürlüğüne yönelik duygularımızı sözkonusu ülkeye iletecek bir sinyal olarak işlev göreceğine inanıyoruz ve bu tür çabaların kınanması nitelikteki bu hükümet biçiminin sona erdirilmesini hızlandıracağını umuyoruz" (19). 1985 yılında ise AEJMC Sözleşmesi "nükleer savaş riskinin politikacıların ve dünyanın şimdiye kadar karşı karşıya kaldığı en önemli sorunu oluşturduğu gerçeği"nin altını çizmiştir (20).

(17) a.g.e., s. 250.

(18) "Journalism Educator, s. 62, (Kış 1987)", Nordenstreng, 1989, ss. 256-257'deki alıntı.

(19) "Journalism Educator, s. 61, (Kış 1987)", Nordenstreng, 1989, ss. 256-257'deki alıntı.

(20) "Journalism Educator, s. 47, (Kış 1985)", Nordenstreng, 1989, s. 257'deki alıntı.

Üçüncü Dünyada ise gazeteciliğe ilişkin toplumsal nitelikli bir düşünsel yönelim, gazeteciliğin olağan bir parçasını teşkil eder. Bazı durumlarda bu öylesine doğal bir nitelik kazanmıştır ki, mesleğin ve genelde sektörün eleştirel bir değerlendirilmesi için bile yeterli dürtü sağlanamamaktadır. Örneğin, Hindistan Kitle İletişim Enstitüsü Müdürü şu gözlemlerde bulunmaktadır:

Basında yetenekler, teknikler ve üretim kolaylıkları alanında profesyonelliğe doğru önemli bir gelişme sağlanmıştır. Ancak değerler sorunu, basının toplumdaki ve dolayısıyla gazetecilerin hızla değişen ulusal ve uluslararası düzlemlerdeki hedefleri ve işlevleri, hak ettikleri oranda ilgi görememektedir (21).

Doğal olarak, varolan koşulları değiştirmek için yalnızca söylenen sözler yeterli değildir; ancak bunlar, gazetecileri kendi mesleklerinin gerekleri doğrultusunda harekete geçirme amacına yönelik olarak önemli işlevler görürler. Şimdiye kadar, Danışma Kulübünün de katkılarıyla, mesleki düşünüşün gerçek kitle iletişim uygulamalarından çok daha ileri gittiği söylenebilir. Bu nedenle, şimdiye kadar uygulamada pek görülmeyen kitle iletişim araçlarının ciddi olarak eleştirilmesi -yani tüm demokratik süreç içinde kitle iletişim araçları tarafından önerilen dünya görüşü ve yerine getirilen roller bağlamında bu araçların içeriğinin analitik olarak değerlendirilmesi hususu- giderek daha fazla vurgulanmaktadır (22).

3. İlkesel Gelişmeler

Yeni Düzen Hareketi çerçevesinde yukarıda özetlemeye çalıştığımız gelişmeler, gazetecilik meslek ahlâkı ilkelerinde yenileşme ile sonuçlanan köklü değişikliklere neden olmuştur. Bu gibi yenilikleri ele almak, gazetecilik meslek ahlâkına yönelik normatif yaklaşımları zamansal bir gelişim çizgisi içinde konumlandırıp yorumlayabilmeyi de mümkün kılacaktır. Uluslararası belgelerde, gazetecilerin toplumsal ve siyasal sorumlulukları ile uluslararası ekonomik ve kültürel ilişkilerde oynamaları gereken rollere ilişkin olarak yer alan bu tür yeni ilkeler, Hıfzı Topuz'un yaptığı bir sınıflama esas alınarak şöylece sıralanabilir (23).

(21) "J.S. Yadava, 'Role and Place of Journalists in Modern World: Indian Scene', **Communicator**, S. 5, (Temmuz 1988)," Nordenstreng, 1989, a.g.e., s. 257'deki alıntı.

(22) Nordenstreng, 1989, a.g.e., s. 258.

(23) Hıfzı Topuz, "Summary of Rights and Responsibilities", Nordenstreng ve Topuz (der.), a.g.e., ss. 262-264.

a. Ekonomik ve Toplumsal Gelişmeye Katkı

Yeni gelişmeler bağlamında gazetecilere yüklenen önemli sorumluluklardan biri de onların ekonomik ve toplumsal gelişmeye katkıda bulunmalarıdır. Örneğin, **Kitle İletişim Bildirgesi**'ne göre:

IV. İnsan haklarını, tüm insanlar ve tüm uluslar arasında hak eşitliğini ve ekonomik ve toplumsal gelişmeyi ilerletmek için.. kitle iletişim araçlarının yerine getireceği önemli görevler vardır (24).

MacBride Komisyon Raporu'nda yer alan "**Sonuçlar ve Öneriler**" bölümünde şu ifadeler yer almaktadır:

22. Hem iletişim, hem de gelişme politikalarının temel bir bileşeni olarak gelişme yönünde diyalogun ilerletilmesi. Ulusal politikaların yürütülmesi, birbirini tamamlayan üç iletişim kalıbı aracılığıyla gerçekleştirilmelidir. Birincisi, karar vericilerin gelişme etkinlikleri, alternatif stratejiler ve farklı alternatiflerin çeşitli sonuçlarına yönelik gerekli değişimler olarak saptadıkları hususlar hakkında bilgi yaymak için karar vericilerden farklı toplumsal sektörlerle yönelen iletişim, ikincisi farklı toplumsal sektörlerin farklı istekleri, arzuları, nesnel gereksinimleri ve özel dürtüleri üzerine görüşleri ifade etmek ve bunların değişimini sağlamak için bu sektörler içinde ve arasında yatay bir haberleşme ağı çerçevesinde gerçekleştirilen iletişim; üçüncüsü, gelişme hedeflerini ve önceliklerini değerlendirmek ve kaynaklardan yararlanmaya yönelik kararlar almak için gerekli olan çift-yönlü haber akışlarını gerçekleştirmek üzere sabit katılımcı mekanizmalar yoluyla karar alıcılar ve tüm toplumsal gruplar arasında sağlanan iletişim (25).

b. Halkın Doğru Haber Alma Hakkına Saygı

Halkın gerçekleri olduğu gibi öğrenmesinin kendisine tanınmış bir hak olması gerektiği birçok uluslararası belgede ifade edilmiştir. Örneğin **IFJ** tarafından benimsenen **Gazetecilerin Davranışlarına İlişkin İlkeler Bildirgesi**'nde şöyle denilmektedir:

1. Gerçeğe ve halkın gerçeğe ulaşması hakkına saygı gazetecinin ilk görevidir (26).

Gazetecilik Alanında Uluslararası Meslek Ahlakı İlkeleri kapsamında şu hususlar yer alır:

1. Haklar ve bireyler doğru ve kapsamlı haberleşmeyle gerçekliğin nesnel bir görüntüsüne ulaşma ve çeşitli kültür ve iletişim araçlarıyla kendilerini özgürce ifade etme hakkına sahiptirler.

(24) Nordenstreng ve Topuz (der.), a.g.e., ss. 299-300.

(25) International Commission for the Study of Communication Problems, a.g.e., s. 258.

(26) a.g.e., s. 271.

II. Gazetecinin önde gelen görevi, yaratıcı yeteneğın sonuna kadar kullanılmasıyla temel bağlantıları göstererek ve çarpıtmalara yol açmadan olguların asıl bağlamları içinde dikkatlice dile getirildiği nesnel gerçekliğe onurlu bir adanmışlık yoluyla halkın doğru ve dürüst haberlere ulaşma hakkına hizmet etmektir; böylece halk, olayları, süreçlerin ve durumların kaynağı, yapısı ve özünün olabildiğince nesnel bir biçimde anlaşıldığı kesin ve kapsamlı bir dünya görüntüsünün oluşumunu kolaylaştıracak yeterli bir malzeme ile donatılmış olacaktır (27).

c. Halkın Kitle İletişim Araçlarına Ulaşma ve Kitle İletişim Sücine Katılma Hakkına Saygı

“İletişim Hakkı” kavramının mesleki ahlaktaki yansıması olan bu ilke de çeşitli uluslararası belgelerde sıklıkla yinelenen ilkelerden biridir. Örneğın, **Kitle İletişim Bildirgesi**'nin II. maddesinin 2. paragrafında şöyle denilmektedir:

Halkın haberlere ulaşması, kaynakların çeşitliliği ve ona uygun haberleşme araçları yoluyla güvence altına alınmalıdır; böylece her birey olguların doğruluğunu denetleyebilir ve olayları nesnel olarak değerlendirebilir. Bu amaçla, gazeteciler haber yazma özgürlüğüne ve olabilecek en üst düzeyde haberlere ulaşma kolaylığına sahip olmalıdırlar. Aynı biçimde, kitle iletişim araçlarının halkın ve bireylerin ilgilerine karşı duyarlı olmaları ve böylece halkın haberlerin değerlendirilmesine olan katkısını arttırmaları önemlidir (28).

Gazetecilik Alanında Uluslararası Meslek Ahlakı İlkeleri şöyle der:

V. Mesleğın yapısı, gazetecinin halkın haberlere ulaşmasını ve düzeltme ve cevap hakkını kullanmasını kapsayacak biçimde kitle iletişimimine olan katılımı arttırmasını gerektirir (29).

FELAP Ahlak Yasası'nın 3. maddesine göre:

Gazetecinin diğer zorunlu görevleri şunlardır:

...

Haberleri gazetecinin aracılık yapma ve toplumsal değişmede etken olma görevlerini yerine getirebilmesine ve iletiyi alan kimse- nin de aynı bilgiye ulaşabilmesine olanak verecek biçimde demok- ratize etmeye çalışmak (30).

(27) a.g.e., s. 310.

(28) a.g.e., s. 298.

(29) a.g.e., s. 311.

(30) a.g.e., s. 281.

d. İnsan Haklarının Gelişimine Katkı

İnsan hakları ve buna bağlı olarak ırkçılık, apartheid, dil, din, renk ve cinsiyete dayalı ayrımcılık gibi sorunlar da insan haklarının gelişimine katkı sağlamak yönünde yeni bir ilkenin gelişmesine yol açmışlardır. Örneğin **MacBride Komisyonu Raporu**'nda yer alan 52. öneride şu hususlar yer alır:

Kitle iletişim araçlarında çalışanların tümü, kitle iletişim araçlarına ilişkin UNESCO Bildirgesi, Helsinki Sonuç Belgesi ve Uluslararası İnsan Hakları Yasasının ruhuna uygun bir biçimde, hem bireysel hem de toplumsal düzeydeki insan haklarının yerine getirilmesine katkıda bulunmalıdır. Kitle iletişim araçlarının bu yöndeki katkısı yalnızca bu ilkeleri desteklemekle sınırlı olmayıp, ortaya çıktıkları yerde tüm ihlalleri teşhir etmeyi ve hakları korunmayan ya da tecavüze uğrayan kişileri desteklemeyi de kapsamalıdır. Mesleki kuruluşlar ve kamuoyu, baskıya maruz kalan ya da insan hakları savunuculuğuna bağlılıklarından dolayı olumsuz sonuçlarla karşılaşan gazetecileri desteklemelidir (31).

IFJ kapsamında **Gazetecilerin Davranış İlkeleri**'ne göre:

7. Gazeteci, kitle iletişim araçlarınınca alevlendirilen ayrımcılığın ortaya çıkardığı tehlikenin farkında olmak ve diğer şeylerin yanısıra ırk, cinsiyet, cinsel yönelim, dil din, siyasal ve diğer nitelikteki fikirleri ve ulusal ya da toplumsal köken temeline dayalı bu tür ayrımcılığı kolaylaştırmaktan kaçınmak için elinden geleni yapmalıdır (32).

Arap Haberleşme Şeref Sözleşmesi uyarınca:

6. Arap kitle iletişim araçları, apartheid'a dayalı, dini ya da diğer tür aşırı tutuculukları reddetmelidir. (Bu araçlar) adil ilkeler ile halkların kendi kaderlerini tayin etme, bireylerin de özgürlük ve vakar içinde yaşama hakları için mücadele vermelidir (33).

e. Kültürel Çeşitliliğe ve Kültürel Bağımsızlığa Saygı

Kültürel çeşitliliğin korunması, bağımsızlığını yeni elde etmiş ulusların kültürel politikalarında önemli bir yere sahiptir. Ahlâksal alanda da bu temayı kapsama yönünde yeni bir eğilim mevcuttur. **MacBride Komisyon Raporu**'nda yer alan 28. Öneri, kültürel varlık-

(31) International Commission for the Study of Communication Problems, a.g.e., s. 265.

(32) Nordenstreng ve Topuz, a.g.e., s. 271.

(33) a.g.e., s. 276.

ların korunmasına ilişkin koşulları geliştirmeye yönelik olarak şu hususları kapsamaktadır:

Kültürel kimlik ve yaratıcılığın desteklenmesi ve bu gibi görevlerde kitle iletişim araçlarının kapsamı gereken ulusal nitelikli kültürel politikaların oluşturulması. Bu tür politikalar diğer kültürlerle ilişkin bilgileri artırırken ulusal nitelikli kültürel gelişmeyi koruyucu ilkeleri de kapsamalıdır. Her kültür, kendi kimliğini diğer kültürlerle ilişkili olarak zenginleştirebilir (34).

UNESCO Toplumsalbilimler Dairesi Felsefe Bölümü'nün düzenlediği İletişim Ahlakına Katkıda Bulunmasına Yönelik Uzmanlar Toplantısı'nda alınan tavsiye kararlarından iki tanesi de şöyle demektedir:

(c) Grupların ve toplumların kültürel kimliklerine ve bunların kabulünün doğal sonucu olan ilkelere saygı.

(d) Farklı kültürler arasında karşılıklı saygı ve hem ulusal sınırlar içinde, hem de uluslararası alanda, haber değişiminde karşılıklık (35).

Yine UNESCO bünyesinde düzenlenen **Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Arasında Özgür ve Dengeli Haber Akışı Üzerine Uluslararası Konferans'ta** şu hususların altı çizilmiştir:

Ulusal kültürlere saygı: Gazeteciler, gelişmiş ülkelerdeki yerleşik düzenin şartları içinde, gelişmekte olan ülkelerin kültürlerini küçümseme ve dolayısıyla bir tür kültürel tahakküme katkıda bulunma eğilimindedirler. Bu kültürel tahakküm, kitle haberleşme araçlarının gelişmekte olan ülkelere yabancı olan bilgileri ve değerleri (sürekli olarak) yaymaları nedeniyle sağlamlaşma eğilimindedir. Fakat, yeni uluslararası düzenin şartları içinde, gazetecilerin ulusal kültürleri himaye etme yönünde belirli bir sorumlulukları vardır. Kültür hakkı, iletişim hakkı ile sıkı sıkıya bağlantılıdır (36).

f. Uluslararası Alanda Yeni İletişim Düzeninin Kurulmasına Katkı

Haberleşme ve iletişim alanlarında yeni bir düzenin kurulması ve geliştirilmesi yeni yasa ve bildirgelerde halen önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin **Gazetecilik Alanında Uluslararası Meslek Ahlakı İlkeleri'ne** göre:

X. Gazeteci, çağdaş dünyada, genel olarak yeni uluslararası ilişkilere ve özel olarak da yeni bir iletişim düzenine yönelik hare-

(34) International Commission for the Study of Communication Problems, a.g.e., s. 259.

(35) Kaarle Nordenstreng, **The Mass Media Declaration of Unesco** (Norwood, New Jersey: Ablex Publishing Corporation, 1984), s. 238.

(36) a.g.e., s. 239.

ketlerin oluşturduğu bir çerçeve içinde çalışır. Yeni Uluslararası Ekonomik Düzenin temel bir bölümü olarak anlaşılan bu yeni düzen, insanların kültürel kimliklerine tam bir saygı göstererek onların barış içinde birarada yaşamaları temelinde hem ulusal, hem de uluslararası açıdan haberleşme ve iletişim alanında anti sömürgecilik ve demokratikleşmeyi hedefler. Gazetecinin, özellikle Devletler ve insanlar arasındaki barışa dayalı dostça ilişkileri koruma ve destekleme yoluyla haberleşme alanında uluslararası ilişkileri demokratikleşme sürecini geliştirme konusunda özel bir yükümlülüğü bulunmaktadır (37).

FELAP'ın bünyesinde oluşturulan Latin Amerika Gazetecilik Ahlâk Yasası'nda şu ifadeler yazılıdır:

2... Uluslarımızın ve halklarımızın ekonomik, siyasal ve kültürel bağımsızlığına, Yeni Uluslararası Ekonomik Düzenin kurulmasına ve haberleşmede anti-sömürgeciliğe katkıda bulunmak Latin Amerikalı gazetecilerin asli görevidir (38).

Kitle İletişim Araçları Bildirgesi'ne göre:

VII. Birleşmiş Milletlerin farklı organları tarafından benimsenen kararların temelini oluşturan, evrensel kabul görmüş hedefler ve ilkelere ilişkin haberlerin tümünü daha geniş bir biçimde yayarak kitle iletişimi araçları, barışın ve uluslararası anlayışın güçlenmesine, insan haklarının daha ileri bir düzeye ulaşmasına ve daha adil ve daha eşitlikçi bir uluslararası ekonomik düzenin kurulmasına etkin olarak katkıda bulunurlar (39).

C. Gazetecilik Mesleği Alanında Ortaya Çıkan Uluslararası Ahlâk İlkelerinin Ulusal, Bölgesel ve Uluslararası Ahlâk Yasalarınca Benimsenme Düzeyi

1. Genel Benimsenme Düzeyi

Buraya kadar ele aldığımız alt-bölümlerde, gazetecilerin ve görev yaptıkları kurumsal yapılar olarak kitle iletişim araçlarının ulusal ve uluslararası düzeydeki hak ve sorumluluklarını içeren ulusal, bölgesel ve uluslararası nitelikteki ahlâk yasaların üzerinde duruldu. Bu çerçevede ulusal ilkeler tek tek ait oldukları ülkenin somut yaklaşımlarını yansıttıklarından genel değerlendirme ölçütleri gerektirmezken, nispeten soyut nitelikteki uluslararası ilkeler, ulusların somut beklentileri çerçevesinde ne ölçüde dikkate alındıklarını orta-

(37) Nordenstreng ve Topuz, a.g.e., s. 312.

(38) a.g.e., ss. 280-281.

(39) a.g.e., ss. 299-300.

ya koyacak göstergelere gerek duyarlar. Dolayısıyla sözü edilen bu ilkelerin ulusal ve bölgesel meslek kuruluşları tarafından benimsenme düzeyleri, bunların etkin bir biçimde yaşama geçirilmesi açısından önemlidirler. Çünkü, uluslararası kitle iletişim araçları ve uluslararası toplum, farklı yapılarıdaki ulusların ve devletlerin bir toplamıdır. Bu toplama temsil ettikleri bölgelerin yerel özelliklerini yansıtan bölgesel kuruluşlarla çok sayıda gazeteciyi kapsayan uluslararası kuruluşları da katmak mümkündür. Bu nedenle, meslek ahlakına ilişkin ilkelerin uluslararası iletişim sürecinde geçerli olabilmesi bunların ulusal, bölgesel ve uluslararası iletişim örgütleri tarafından içselleştirilmelerine bağlıdır. Bunu anlamak içinse, doğal olarak sözkonusu örgütlerin iletişim ahlak yasalarını incelemek gerekir.

Böyle bir inceleme, Nordenstreng tarafından, aralarında Batılı, sosyalist, gelişmekte olan ülkeler ve bazı bölgesel ve uluslararası meslek örgütlerinin de bulunduğu 50 iletişim yasasının içerik çözümlemesine tabi tutulmasıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada dünyanın çeşitli yerlerine dağılmış olan gazetecilik meslek ahlakı ilkeleri, uluslararası topluluk tarafından oluşturulan bölgelerde yer alan standartlarla karşılaştırılmıştır. Çizelge 1'den de görüldüğü gibi 50 ahlak yasasından, 14'ünde, yani dörtte birinde, şu ya da bu biçimde barış ve güvenliğe ilişkin mesleki sorumluluğa atıfta bulunmaktadır. Aynı tema, 44 uluslararası belgenin 28'inde, yani yarıdan fazlasında yer almaktadır. Ancak bu temanın ahlak yasalarındaki temsili, yalnızca ulusal düzeydeki barış ve güvenliğe ilişkindir. Savaş propagandası teması yalnızca 5 ahlak yasasında (yani bütünün onda biri oranında) bulunmaktadır. Bu sayı aslında yüksektir; çünkü ahlak yasalarından ikisi yerel şiddet ve güvenlikten söz ederken yalnızca üç yasa belirgin bir biçimde uluslararası bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Genel yükümlülükler ile somut bir biçimde tanımlanmış uluslararası yükümlülükler arasındaki aynı ayrım, hepsi de genel niteleyiciler olarak ahlak yasalarında göze çarpan birer özellik olarak yetersiz bir biçimde ifade edilen "nesnellik", "diğer yükümlülükler" ve "özgür akış" başlıkları arasında yapılmıştır. Özel olarak uluslararası haber yazımından bahsetmeyen doğruluk, özgürlük vb.'ne yapılan genel göndermeler ile uluslararası hukuk kuralları tarafından düzenlense de temelde ulusal sorunları ilgilendiren ırkçılık teması sayılmazsa, burada beş ahlak yasasından üçünün uluslararası sorunları kapsamaktan tamamen yoksun olduğu sonucuna varılabilir (40).

(40) Nordenstreng, 1984, a.g.e., s. 216.

ÇİZELGE : 1

Kitle İletişim Araçlarının İşleyişine İlişkin (Normatif Yükümlülüklerin Ulusal, Bölgesel ve Uluslararası (Ahlâk Yasaları İtibariyle Yansıttıkları Sayısal Veriler

Temalar	Ahlâk Yasaları (Toplam 50)	Uluslararası Belgeler (Toplam 44)
1. Barış ve güvenlik	14	28
2. Savaş propagandası	5 (3 ul.ar)	18
3. Dostluk ve işbirliği	12	31
4. Nesnellik, doğruluk, dürüstlük	49 (4 ul.ar)	19
5. Irksal eşitlik/ayrımcılık	18	17
6. Diğer ödevler	47 (9 ul.ar)	31
7. Özgür haber akışı	34 (4.ul.ar)	25

Kaarle Nordensteng, **The Mass Media Declaration of UNESCO**, (Norwood, New Jersey: Ablex Publishing Corporation, 1984), s. 216.

Sözkonusu ahlâk yasalarının uluslararası düzeyi yansıtmaya sınırlılıkları içinde en iyi temsil edilen tema, dostluk ve işbirliği temasıyla tipik olarak ilişkili olan barış ve güvenlik temasıdır. Savaş propagandası ve uluslararası ilişkilerin bir etmeni olarak yayılan enfomasyonun niteliği ile ilgili standartlar, bazı istisnalar hariç, meslek- sel ahlâk yasalarında hiç yer almamaktadırlar (41).

Öte yandan, Nordenstreng, yukarıda sözünü ettiğimiz çalışmasının diğer bir aşaması olarak, incelediği yedi temanın ulusal, bölgesel ve uluslararası ahlâk yasaları açısından dağılımını da araştırmış ve bulgularını bir çizelgede özetlemiştir. Aşağıda naklettiğimiz Çizelge 2'den de görüleceği üzere, uluslararası yükümlülüklere hiç önem vermeyen ya da çok az önem veren ahlâk yasaları çoğunlukla Batı ülkelerine ve bazı gelişmekte olan ülkelere aittir. Diğer taraftan, sosyalist ülkelerdeki tüm ahlâk yasaları en azından bazı uluslararası nitelikler içermektedirler. Örneğin, SSCB Gazeteciler Birliği tüzüklerine dayalı Sovyet ahlâk yasası üç uluslararası temayı kapsarken, bu araştırmaya dahil edilen üç Amerikan ahlâk yasasından hiçbirisi, uluslararası yükümlülüklerle ilişkin herhangi bir gönderme

(41) a.g.e., aynı yer.

ÇİZELGE:2

Ulusal, Bölgesel ve Uluslararası Ahlâk Yasalarında Yer Alan Genel (X)
ve Uluslararası (0) Ahlâk Normları

	Barış ve Güvenlik	Savaş Propagandası	Dostluk	Nesnellik	Irksal	Diğer Ödevler	Özgür Akış
1.Avustralya				X		X	
2.Avusturya				X	X	0	0
3.Belçika	0		0	X		0	
4.Burma				X	X	X	X
5.Kanada				X		X	
6.Şili	0			X	X	X	X
7.G.Kore I				X	X	X	X
8.G.Kore II				X		X	X
9.Küba	0		0	X		0	
10.Mısır	0		0	X		0	0
11.İngiltere				X	X	X	X
12.Finlandiya				X	X	X	X
13.Fransa				X		X	X
14.B.Almanya I		0	0		X	X	
15.B.Almanya II				X	X	X	X
16.D.Almanya	0		0	X		0	
17.Yunanistan				0		X	
18.Macaristan			0	X		0	X
19.İrlanda				X		X	X
20.İsrail				X	X	X	X
21.İtalya				X		X	X
22.Jamaika	0	X		X	X	X	
23.Japonya	0			X		X	X
24.Mali				X		X	X
25.Meksika				X		X	X
26.Nijerya I	X	X		X	X	X	
27.Nijerya II				X		X	
28.Norveç				X	X	X	X
29.Pakistan				X		X	X
30.Polonya				X	X	X	X
31.Portekiz	0		0	X	X	X	X
32.G.Afrika I			0	X			X
33.G.Afrika II				X	X	X	X
34.Sri Lanka				X		X	X
35.İsveç				X	X	X	X
36.İsviçre				X		X	X
37.Türkiye				X		X	
38.ABD I (Der.)				X		X	X
39.ABD II (Sen.)				X	X	X	
40.ABD III (Sigma)				X		X	X
41.SSCB	0		0	X		0	
42.Venezuela	0		0	X		X	X
43.IUPA 1936	0	0	0	0			X
44.IFJ 1939				X		X	
45.Amerika 1942				X		0	
46.Amerika 1950				X			
47.BM Taslağı 1952	0			0		X	0
48.IFJ 1954				X		X	X
49.EEC 1971				X		X	X
50.FELAP 1979	0	0	0	0	X	0	0

Kaarle Nordenstreng, *The Mass Media Declaration of UNESCO*, (Norwood, New Jersey: Ablex Publishing Corporation, 1984), s.217.

içermemektedir. Buna rağmen, mesleki ahlâkın uluslararası yönlerini dikkate almama eğiliminin sözkonusu sosyo-politik sistemlerin basit bir yansıması olduğunu iddia etmek güçtür. Nitekim, uluslararası ilişkileri kuvvetle vurgulayan ahlâk yasaları her iki Almanya (Doğu ve Batı), Avusturya ve Belçika'da bulunduğu gibi Küba ve Mısır'da da bulunmaktadır (42).

Bu tür kesişen eğilimler açısından uluslararası nitelikte bir iletişim ahlâk yasasının oluşturulması hususu genel olarak benimsenen bir alternatif olarak gündemdeki yerini korumaktadır. Örneğin, bu yönde ileri sürülen bir görüşe göre, herbiri belirli bir ülkeye mensup kitle iletişim araçlarının ve gazetecilerin toplumsal sınırlamalar ve kurumsal baskılar altında çalışmaları nedeniyle, toplumsal yükümlülüklerden arınmış bir kitle iletişim sürecinin düşünülmemesi ve uluslararası iletişime ilişkin sorumlulukların siyasal tercihlere dayanan yorumlara açık olması evrensel düzeyde uygulanacak bir iletişim ahlâk yasasının gerçekleşme şansını azaltmaktadır; ancak yine de, uluslararası sorumlulukların sınırlarını çizen temel bir çerçevenin oluşturulması açısından böyle bir ahlâk yasasının meslek mensupları tarafından oluşturularak kabul edilmesi gerekir. Gerek uluslararası sorumluluklara ilişkin siyasal yanı ağır basan kurallardan, gerekse uzun yıllar boyunca meslek bünyesinde oluşan teknik ve pratik ihtiyaçlar için öngörülen ahlâk ve davranış kurallarının bileşiminden oluşacak bu uluslararası ahlâk yasası, asgari ölçülerde uygulandığı takdirde bile, uluslararası iletişimin içeriğinde bir kalite yükselmesine neden olacaktır (43).

2. Türkiye'deki Durum

a. Dış Haber Dengesinin Oluşturduğu Genel Çerçeve

Uluslararası gazetecilik ahlâk ilkelerinin Türkiye'de ne ölçüde benimsendiğini ortaya koyabilmek için öncelikle ülkemizin uluslararası haberleşme ve iletişim düzeni içindeki konumuna bir göz atalım. Türk basınında dış haberlerin yeri, önemi ve temsil oranını inceleyen 1982 tarihli bir araştırmanın vardığı sonuçlara göre, Türkiye'deki dış haberlerin yüzde 60'ı dört büyük Batılı ajanstan ve diğer Batılı

(42) a.g.e., s. 218.

(43) Mahmut Oktay, "Kitle İletişim Araçlarının Uluslararası Sorumluluğu ve İletişim Ahlâk Kuralları" (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990), s. 460.

kaynaklardan gelmektedir. Haberlerin ülkelere göre dağılımı açısından ise Batılı ülkelerin temsil oranı yüzde 60'dan fazladır. Bu yönde, Türk basınına yansıyan dış haberlerin yoğun bir kısmının, Türkiye'nin tarihsel, kültürel, dinsel vb. bağlarının ve ortaklıklarının bulunduğu Orta Doğu ve Balkanlarla değil, ülkenin bağımlılık ilişkisi içinde bulunduğu ABD ve Batı Avrupa ile ilgili olduğu ortaya çıkmaktadır. Araştırmacının ifadesiyle 'bu yönlerle ilgili haberler kamuoyunu büyük ölçüde meşgul ederken, haberlerin içinde Batı kültürü ve yaşam biçimi yansıtılmakta, insanlar kendi bölgelerinin sorunlarından soyutlanmaktadır. Bağımlılık ilişkisi içinde bulunduğumuz yöreler dışındaki özellikle karşıt toplumsal/siyasal sistemlere tabi bulunan bölgelere ait haberler ise hep bir bunalım, felaket, kargaşa, başarısızlık vb. içermekte, böylece içinde yaşanan toplumsal sistem, üstü kapalı da olsa aklanarak, diğerleri yerilmektedir.' Araştırmacıya göre, Türk kamuoyu dünya sorunlarını gerçek anlamda kavramaktan alıkonmakta, daha çok duygusal niteliği ve sansasyon gücü ağır basan olaylarla meşgul edilmektedir ve bu tür haberler bazı gazetelerde yüzde 90'a kadar varmaktadır (44).

Öte yandan, Türkiye'de dış haberciliğin değerlendirilmesi çerçevesinde Türk basını ile dış siyasi karar alıcılarının ilişkileri üzerinde duran başka bir çalışmanın ortaya koyduğu bulgulara göre, günlük gazetelerin dış politika konularına diğer konulara oranla çok farklı bir oranda ağırlık verdiğiinden söz etmek pek de mümkün değildir. Diğer taraftan ülkenin dış politika karar alıcılarının dış dünya hakkında edinmek istedikleri bilgiler konusunda günlük gazete basınının sunabildiği imkanların, diğer ülkelerinkine oranla sınırlı olduğu söylenebilir; çünkü ülkemiz günlük gazete basınında dış politika ile ilgili olarak yer alan haberlerden çoğu kısa ve diğer kitle iletişim araçlarından kolayca elde edilebilecek türdendir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi, ülkemiz basınında dış politika ile ilgili konularda görev yapan dış haber muhabiri kadrosunun sınırlılığıdır (45).

Bir tür yetersizlik ve sınırlılıkları da içeren haberde dışa bağımlılık sorununu yine Türk basını açısından araştıran 1991 tarihli yeni bir araştırmanın ortaya koyduğu bulgular uyarınca, dış haberlerin yüz-

(44) Zafer Özcan, "Uluslararası Haber Yapısı ve Türk Basınında Yer Alan Dış Haberlerle İlgili Bir İnceleme", *İletişim*, Sayı: 4 (1982).

(45) Faruk Sönmezöğlu, "Türkiye'de Dış Haberciliğin Değerlendirilmesi", *Dış Politika Basını ve Basında Dış Politika*, Hürriyet Vakfı 1983 Yılı 6. Seminer Tutanakları, İstanbul, 1984, s. 123.

de 83.5'inin kaynağı yabancıdır. Dış haberlerin yüzde 23.5'i AP, AFP, RTR ve TASS'dan oluşan 4 büyük haber ajansına aittir. Türk basınının yayımladığı dış haberlerde kendi kaynaklarının payı yalnızca yüzde 16.5'tir. Dış haberlerin yüzde 17.2'si sadece ABD ile ilgili gelişmelerden söz etmektedir. Dış haberler içinde, tüm gelişmiş ülkelerin payı yüzde 52.4, gelişmekte olan ülkelerin payı yüzde 17,6, Türkiye'ye komşu ülkelerin payı yüzde 13.2 ve Türkiye ile ilgili haberlerin payı yüzde 16.8 oranlarında bulunmaktadır. Haberlerin çıkış yeri, gelişmiş ülkeler ağırlıklıdır. Yalnızca ABD kentlerinin payı, yüzde 16.8 oranındadır (46).

Görüldüğü gibi Türkiye'nin dış habercilik alanındaki konumu, dışa bağımlı bir görünüm sergilemektedir. Üstelik bu görünüm giderek artan bir süreklilik de arz etmektedir. Nitekim örnek olarak ele aldığımız araştırmaların da ortaya koyduğu üzere 1982 yılında yüzde 60'a varan haberde dışa bağımlılık oranı, yaklaşık on yıl sonra yüzde 83.5'e ulaşmıştır. Dış haberlerde Batı'nın ağırlığı ise, yaklaşık olarak aynı düzeyde kalmıştır. Bu yönde, Türk basınının da diğer gelişmekte olan ülke basınları gibi, uluslararası iletişim düzenindeki dengesizliğin olumsuzluklarından pay aldığını söylemek mümkündür.

b. Hukuksal Mevzuat

Oluşturmaya çalıştığımız bu genel çerçeve içinde şimdi de Türkiye'deki basın ve radyo-televizyon sistemine ilişkin hükümler içeren yasa ve yönetmeliklerin uluslararası normları benimseme düzeylerini incelemeye geçebiliriz. Bu yönde Türk Ceza Kanununun 127. maddesinin 3. bendine göre, Türkiye devletini tarafsızlık ilanına, tarafsızlığını devam ettirmeye, savaş ilanına zorlamak için gereken hareketleri yapmak üzere yabancı ile anlaşma fiilini cezalandırılmaktadır. Bu anlaşmanın konusunu, basın yoluyla propaganda yapma hareketi teşkil ettiğinde, fiilin cezası ağırlaştırılmaktadır. Bu şekilde, basın yoluyla, devletin dış politikasını tarafsızlık ya da savaş ilanı şeklinde saptamaya yönelik propaganda yapmak üzere anlaşmak suç teşkil etmektedir (47).

(46) İdris Adil, **Haberde Dışa Bağımlılık**, (İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayını: 30, 1991), s. 136.

(47) Çetin Özek, **Türk Basın Hukuku**, (İstanbul: İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayını: 538, 1978), ss. 433-434.

2954 sayılı **Radyo Televizyon Kanunu**'nun 9. maddesinin son fıkrasında yurt dışına yapılacak yayınlarda, devletin her alanda tanıtılmasına ve yurt dışında bulunan Türk vatandaşlarının Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkilerinin sürdürülmesine yardımcı olma ilkeleri vurgulanmıştır (48). Ayrıca Kanun'un 24. maddesinde de TRT'nin dış yayınlar konusunda Dışişleri Bakanlığının saptayacağı esaslara bağlı kalacağı ve dış ilişkilerle ilgili yorumlarda kaynak belirtilip belirtilmeyeceği hususunda da Dışişleri Bakanlığının görüşünün gözönünde tutulacağı belirtilmektedir (49).

TRT Kanununun öngördüğü düzenlemelerden biri de **Türkiye'nin Sesi Radyosu Yabancı Dil Yayınları İlkeleri**'dir. Bu ilkeler uyarınca:

TRT Yasası esasları içinde,

a. Barış ilkesi ışığında Birleşmiş Milletler prensiplerine bağlı kalarak korumak azim ve kararını sürekli vurgulamak,

b. T.C.'nin insan haklarına ve demokratik ilkelere bağlı olduğu inancını yerleştirmeye çalışmak. Bu ilkelerin uygulanmasında öncülük etme isteğimizi vurgulamak,

c. T.C.'nin ülke ve millet bölünmezliğine karşı kullanılacak bütün dış tehdit ve yıkıcı, bölücü unsurlarla kesin mücadele azim ve kararında olduğunu dünyaya açıklamak,

d. Yurtdışındaki temsilci ve temsilciliklerimize karşı girişilen suikast ve sabotajların önlenmesi ve olayların gerçek nedenleri ile tanıtılması yönünde dünya kamuoyunu oluşturmaya çalışmak,

e. Uluslararası hukuk kurallarına uygun olarak, insan hak ve hürriyetlerinin uluslararası dostluk ve anlayışın gerçekleşmesine ve gelişmesine yardımcı olmak,

f. Türkiye hakkındaki olumsuz propagandaları etkisiz kılmak,

g. Türkiye'yi ekonomik, kültürel ve turistik yanları ile tanıtırken Türk kültür, sanat, edebiyat ve müziğini en iyi örnekleriyle vermek(50).

TRT Kurumunun 1989'da yayınlanan Reklam Yönetmeliğinde ise şu hükümler yer almaktadır:

Madde 7: Atatürk, Türk milletine mal olmuş kişiler, Türk ve yabancı devlet büyükleri, dini kişiler ve dini konular hiçbir suretle, toplumun değer hükümlerini zedeleyecek ve bunları istismar edecek şekilde reklâm konusu yapılamaz.

(48) Kayıhan İçel, **Kitle Haberleşme Hukuku**, (İstanbul: İ.Ü. Basın-Yayın Yüksek Okulu Yayını: 1, 1985), s. 285.

(49) a.g.e., s. 294.

(50) Sezer Akarcalı, "Propaganda Aracı Olarak Dış Yayınlar" (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989), ss.364-365.

Madde 18: Milli marşlar ile kurumun üyesi olduğu milletlerarası yayın kuruluşlarının sinyalleri hiçbir şekilde; askeri marşlar ve mehter müziği, karakterine uygun konular dışında, reklâm yayınlarına dahil edilemez, sinyal ve geçiş müziği olarak kullanılamaz.

c. İlkesel Gelişmeler

Türkiye'deki basın ahlâk yasalarına gelince, bu konuda iyimser olabilmek ne yazık ki mümkün değildir. Nitekim, ülkemizde ne 1960 yılında İstanbul Gazeteciler Cemiyeti ve İstanbul Gazeteciler Sendikası'nın kurduğu bir komisyon tarafından oluşturulan basın ahlâk yasası, ne de 1986 yılında gerçeklik kazanan Basın Meslek İlkeleri gazetecilerin, uluslararası sorumluluklarında söz eden ilkeler içermemektedirler.

Esasen bu konu, gerek basın, gerek üniversite, gerekse diğer entellektüel kesimlerden hakettiği ilgiyi görememiştir. Nitekim, konuyu enine boyuna ele alan tek kapsamlı bilimsel toplantı, 1980 yılında Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Çalışma ve Sosyal Hizmetler bölümü tarafından, "Uluslararası Anlayışın Güçlendirilmesi ve İnsan Haklarının Yaygınlaştırılmasına Kitle İletişim Araçlarının Katkısı Semineri" adı altında gerçekleşmiştir. Seminerde Türkiye'nin konuya duyarsızlığı birçok katılımcı tarafından dile getirilen ortak bir husustur. Bu duyarsızlığın kırılmasında ise en büyük görev kitle iletişim araçlarına yüklenmiştir. Örneğin, bu yönde, Ertuğrul Özkök, yeni kuşakların Birleşmiş Milletlerce alınan kararları benimseyerek yetişmeleri için kitle iletişim araçlarının yardımcı olmaları gereğini ifade ederken (51), Yılmaz Ateş, bu gereğin ancak demokratik bir basın ve siyasal çevrelerin etkilerinden arındırılmış özerk bir TRT ile yerine getirilebileceğini vurgulamıştır (52). Hüsamettin Ünsal'a göre ise, özellikle iletişim çalışanları ile ilgili örgütlerin tüm çabaları, kitle iletişim hakkını tam olarak elde etme ve kullanma bilinci oluşturmaya dönük olmalıdır. UNESCO Bildirgesinde yer alan ilkelerin ülke düzeyinde yaşama geçirilebilmeleri, ancak bu bilincin uygulanma yollarının etkin bir biçimde belirginleştirilebilmeleriyle mümkündür (53).

(51) Uluslararası Anlayışın Güçlendirilmesi ve İnsan Haklarının Yaygınlaştırılmasına Kitle İletişim Araçlarının Katkısı Semineri (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayını, 1980), s. 41.

(52) a.g.e., s. 57.

(53) a.g.e., s. 54.

1980 yılında gerçekleştirilen seminerde ileri sürülen bu tür görüşler, aradan geçen yıllar zarfında günün koşullarına göre yeniden gözden geçirilmek yerine bir kenara bırakılmışlardır. Ancak son yıllarda İletişim Araştırmaları Derneği'nin (İLAD) çıkardığı "İletişim Araştırma" ve UNESCO Türkiye Milli Komisyonu İletişim Komitesi'nin çıkardığı "İletişim Dünyası" gibi bültenlerden, bazı popüler ve akademik dergilerden ve yayınlanan kitaplardan da görülebileceği gibi, iletişim meslek ahlâkı ülkemizde artık görece olarak güncelleşmeye başlamıştır (54). Bu yönde, örneğin, "Yeni Uluslararası Enformasyon ve İletişim Düzeni" tartışmasının bir yansıması olarak belirginleşen "gazetecilerin sahip oldukları sorumlulukların, kendilerine verilecek haklarla birlikte düşünülmesi gereği" artık Türkiye'de de konuşulan konular arasına girmiştir. Nitekim, gazetecilerin mesleklerini sağlıklı bir biçimde yerine getirebilmelerini sağlayacak ayrıntılı bir haklar ve görevler yelpazesinin oluşturulması gereği artık iletişim gündeminde daha fazla yinelenir olmuştur (55).

SONUÇ

1980'li yıllarda kendinden önceki "Yeni Uluslararası Enformasyon ve İletişim Düzeni" tartışmasının radikal havasını korumayı başarabilen gazetecilik meslek ahlâkı anlayışı kazandığı bu ivmeyle yeni gelişmeler karşısında çok fazla bireysel ve profesyonel kalan eski görüntüsünü yenilemiş ve geçmiş dönemlere oranla toplumsal kaygıları daha fazla ön plana çıkaran bir kimliğe bürünmüştür. Nitekim, bu toplumsal anlayış, ekonomik ve toplumsal gelişme kavramından evrensel insanlık değerlerine kadar uzanan bir ilkeleştirme süreciyle belirgin bir vurgu kazanmıştır. Söz konusu süreç ise doğruluk, dürüstlük, nesnellik ve sorumluluk gibi soyut ahlâki değerleri ön plana çıkaran tipik Batılı gelenekten bir anlamda kopuşu simgelemektedir.

Böylelikle gazetecilere atfedilen mesleki rol artık yalnızca genel anlamda doğruyu değil, insan haklarına ve kültürel bağımsızlığa saygı

(54) İletişim meslek ahlâkına dolaylı ya da dolaysız olarak değinen kaynaklardan bazıları şunlardır: Zeynep Alemdar, **Oyunun Kuralı**, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1990); Mahmut İhsan Özgen, **Basın Ahlâk Kuralları ve Yasalar**, (İstanbul: Kardeşler Basımevi, 1988).

(55) "İletişim Hakkı ve Sorumluluğu", **İletişim Dünyası**, S.7 (Temmuz/Ağustos 1987).

gibi evrensel insanlık değerlerini de gözetecek biçimde genişlemiştir. Gazeteci de böylelikle çeşitli sosyo-politik çıkarlar ve değerler karşısında bağımsız ve tarafsız kalarak olayları ve düşünceleri yansıtmakla görevli bir aracı olmaktan çıkarak benimsediği değerler doğrultusunda etkin işlevler yüklenen bir aktör konumuna yükselmiştir.

Ancak bu durumun, sanıldığığının aksine, enformasyon alanında özel bir "politizasyona" yol açacağını iddia edebilmek güçtür. İletişim ahlâk ilkeleri olsa olsa barış, demokrasi ve insan hakları gibi evrensel olarak tanınmış değerlerden uzaklaşan politikalara karşı bir sığınak oluşturabilir. Kaldı ki, kim ne derse desin, gazetecilik fazlasıyla siyasal bir özellik taşır ve gelecekte de öyle olmaya devam edecektir. Bu durumda profesyonel ahlâkın yapacağı her seçim, dolaylı ya da dolaysız bir siyasal tercihi yansıtacaktır. Sorun, hangi seçimin politik, hangisinin ise apolitik olduğu değil, savunulan siyasal yönelimin niteliğidir. Bu açıdan yeni profesyonel ahlâk, uluslararası toplumun evrensel değerleri gibi "tarafsız" bir temelin üzerinde yükselmektedir.

Çalışma boyunca biçimlenen diğer bir husus da halkın doğru haber alma, kitle iletişim araçlarına ulaşma ve kitle iletişim sürecine katılma hakkına saygı ilkelerini de kapsayan uluslararası iletişim ahlâk yasalarının son yıllarda bireyin ve toplumun kendilerini ifade edebilme konusunda eşit haklar taşımaları gerektiğini savunan "iletişim hakkı" kavramıyla bütünleşmekte olduğudur. Nitekim bu bağlamda, gazetecilerin haber yazma özgürlüğüne ve mümkün olan en üst düzeyde haberlere ulaşma kolaylığına sahip olmaları ve haberleri halka eksiksiz yansıtmaları gereği de altı çizilen diğer hususlar arasında yer almaktadır. Bu oluşumların ışığı altında iletişim hakkı kavramının yakın gelecek itibarıyla etki alanını genişletebilme olasılığı, kitle iletişim kurumlarını düzenleme sürecine yönelik olarak yeni yeni geliştirilmekte olan "demokratik-katılımcı" yaklaşımın da giderek güçleneceği umudunu canlı tutmaktadır.

Öte yandan, uluslararası düzlemde oluşan bu tür anlayış farklılaşmalarına rağmen, Türkiye'de gazetecilik meslek ahlâkının uluslararası boyutuna ilişkin olarak varolan durumun oldukça yetersiz kaldığı iddia edilebilir. Nitekim, Türk Basın Ahlâk İlkeleri uluslararası alana toplumcu kaygılar ve demokratikleşme eğilimleri bir yana, soyut değerlere dayalı muğlak yaklaşımlarla bile atıfta bulunmamaktadır. Bu yetersizlik, diğer uluslar ve bölgeler açısından da geçerliyse de, Türkiye'de gazetecilik meslek ahlâkının boyutları ve

bunların olası ulusal yansımaları entellektüel çevrelerde bile henüz layıkıyla anlaşılabilmiş değildir. Bu nedenle, sözkonusu yetersizlik, Türkiye’de kendisini daha ağır bir biçimde hissettirmektedir.

Uluslararası ekonomik ve iletişimsele eşitsizlik ve dengesizliklerin yarattığı olumsuzluklardan dolaysız etkilenen ülkemizin, gelişmiş ülkelere, daha çok da kendi gibi gelişmekte olan ülkelere yönelik sorunları dile getiren bu tür global eğilimlere ilgisiz kalması gerçekten oldukça düşündürücüdür. Radyo televizyon yayıncılığından uydu yayıncılığına ve bilgisayar iletişimine kadar enformasyon/iletişim alanının global niteliğinden ayrı düşünülmediği, kitle iletişim sistemlerine ilişkin geleneksel anlayışların ise yeniden sorgulandığı bir dönemde bu durumun ülkenin uluslararası ilişkilerine kadar uzanan bir çerçeve içinde kısmi bir perspektif darlığına yol açabileceğini ileri sürmek pek de abartılı bir hüküm olmayacaktır. Dolayısıyla uluslararası iletişime ilişkin sorunların ve bunların ulusal düzeydeki güncel yansımalarının yakından izlenmesi, halen oluşturulmaya çalışılan tartışma ortamının ise nitelik ve nicelik açıdan güçlendirilmesi Türk gazetecilerinin ve aydınlarının etkin katılımını bekleyen konular arasında önemli önceliklerden birini oluşturmaktadır.

KAYNAKLAR

- Adil, İdris. **Haberde Dışa Bağımlılık**. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayını: 30, 1991.
- Akarcalı, Sezer. “Propaganda Aracı Olarak Dış Yayınlar”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989.
- Alemdar, Korkmaz. “Yeni Bir Radyo Televizyon Düzeni”, **İletişim Dünyası**, Sayı: 7, (Ocak-Şubat 1992), ss. 1-2.
- Alemdar, Zeynep. **Oyunun Kuralı**. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1990.
- Batmaz, Veysel. “Özel Televizyona Hukuksal Çerçeve Hazırlanırken”, **Monitör**, Sayı: 122, (23 Mart 1992), ss. 12-13.
- Berkman, Bülent. “Herşeye Rağmen Özel Televizyon”, **Milliyet Sanat**, Sayı: 257, (1 Şubat 1991), ss. 2-4.
- Bruun, Lars. “Contemporary Codes-A Review”, Lars Bruun (der.), **Professional Codes in Journalism**. Prague: International Organization of Journalists, 1979.

- International Commission for the Study of Communication Problems. **Many Voices, One World**. Paris: Unesco Press, 1980.
- İçel, Kayıhan. **Kitle Haberleşme Hukuku**. İstanbul: İ. Ü. Basın-Yayın Yüksek Okulu Yayını: 1, 1985.
- "İletişim Hakkı ve Sorumluluğu", **İletişim Dünyası**, S.: 7 (Temmuz-Ağustos, 1987).
- Jones, Clement. **Mass Media Codes of Ethics and Councils**. Paris: Unesco Reports and Papers on Mass Communication, Special Issue, 1980.
- Kubka, Jiri, Kaarle Nordenstreng. **Useful Recollections: Excursion into the History of the International Movement of Journalists-I**. Prague: International Organization of Journalists, 1986.
- . **Useful Recollections: Excursion into the History of the International Movement of Journalists-II**, Prague: International Organization of Journalists, 1988.
- Masmoudi, Mustapha. "The New World Information Order", George Gerbner, Marsha Siefert (der.), **World Communications**. New York: Longman, 1984.
- Mowlana, Hamid. "Communication, World Order and the Human Potential: Toward an Ethical Framework", Andrew Arno, Wimal Dissanayake (der.), **The News Media in National and International Conflict**. Boulder: Westview Press, 1984.
- . **Global Information and World Communication**. New York: Longman, 1986.
- Nordenstreng, Kaarle. **The Mass Media Declaration of Unesco**. Norwood, New Jersey: Ablex Publishing Corporation, 1984.
- . "Professionalism in Transition: Journalistic Ethics", Ullamaija Kivikuru, Tapio Varis (der.), **Approaches to International Communication: Textbook for Journalism Communication**. Helsinki: Finnish National Commission for Unesco, 1986.
- . "Historical Highlights", Kaarle Nordenstreng, Hifzı Topuz (der.), **Journalist: Status, Rights and Responsibilities**. Prague: International Organization of Journalists, 1989.
- Nordenstreng, Kaarle, Hifzı Topuz. **Journalist: Status, Rights and Responsibilities**. Prague: International Organization of Journalists, 1989.

- Oktay, Mahmut. "Kitle İletişim Araçlarının Uluslararası Sorumluluğu ve İletişim Ahlâk Kuralları", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990.
- Özcan, Zafer. "Uluslararası Haber Yapısı ve Türk Basınında Yer Alan Dış haberle İlgili Bir İnceleme", **İletişim**, Sayı: 4, (1982), ss. 297-341.
- Özek, Çetin. **Türk Basın Hukuku**. İstanbul: İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayını: 538, 1978.
- Özgen, Mahmut İhsan. **Basın Ahlâk Kuralları ve Yasalar**. İstanbul: Kardeşler Basımevi, 1988.
- Sönmezoglu, Faruk. "Türkiye'de Dış Haberciliğin Değerlendirilmesi", **Dış Politika Basını ve Basında Dış Politika**. Hürriyet Vakfı 1983 Yılı 6. Seminer Tutanakları, İstanbul, 1984.
- Topuz, Hıfzı. "Summary of Rights and Responsibilities", Kaarle Nordenstreng, Hıfzı Topuz (der.), **Journalist: Status, Rights and Responsibilities**. Prague: International Organization of Journalist, 1989.
- Uluslararası Anlayışın Güçlendirilmesi ve İnsan Haklarının Yaygınlaştırılmasına Kitle İletişim Araçlarının Katkısı Semineri**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayını, 1980.